

IKÄÄNTYNEIDEN KALTOINKOHTELUN TUNNISTAMINEN JA EHKÄISY: ASIAKASLÄHTÖISET, YHTEISTYÖ- JA JÄRJESTELMÄTASON KATTAVAT LÄHESTYMISTAVAT

TAUSTA

Sosiaali- ja terveydenhuollossa tapahtuvalla ikääntyneiden kaltoinkohtelulla on heidän elämänkulkunsa vaikuttavia seurauksia. Kaltoinkohtelu määritellään luottamuksellisessa suhteessa tapahtuvaksi, ikääntyneelle pelkoa, ahdistusta, kipua, tuskaa tai kärsimystä aiheuttavaksi yksittäiseksi tai toistuvaksi toiminnaksi sekä laiminlyönniksi. (WHO 2002, The International Network for the Prevention of Elder Abuse)

Ikääntyneiden kaltoinkohtelu on moniulotteinen ilmiö, joka voi ilmetä:

- fyysisenä pahoinpitelynä (esim. lyöminen, töniminen, tarpeeton sitominen)
- emotionaalisenä tai psykologisenä pahoinpitelynä (esim. uhkailu, lapsenomainen kohtelu)
- taloudellisenä tai materiaalisena pahoinpitelynä (esim. valtakirjan väärinkäyttö)
- varastamisena
- henkilökohtaisten tavaroiden myymisenä ilman suostumusta
- seksuaalisena pahoinpitelynä (esim. mikä tahansa vastentahtoinen seksuaalinen toiminta)
- laiminlyöntinä (esim. perushoitoon tai lääkitykseen liittyvien tarpeiden huomiotta jättäminen)
- ihmisoikeuksien vahingoittamisena ja hengellisenä pahoinpitelynä.

Muita tunnistettuja väkivallan ja laiminlyönnin tyyppisiä ja alatyyppejä ovat muun muassa ikääntyneiden oikeuksien rikkominen ja henkinen väkivalta.

Kaltoinkohtelun seuraamukset heikentävät ikääntyvän ihmisen elämänlaatua. Seurauksen voi olla fyysinen trauma, alentunut omanarvon tunne, turvan ja turvallisuuden tunteen menettäminen sekä lisääntynyt ennenaikaisen kuoleman riski. Ikääntyneiden kaltoinkohtelun yhteiskunnallisia seuraamuksia voivat olla yksilön lisääntynyt sairaalahoidon tarve ja terveydenhuollon kustannusten kasvu. Ikääntyneiden kaltoinkohtelun ehkäisyn ja vähentämisen käytännöt vaihtelevat ja joskus hyvää tarkoittavat lähestymistavat voivat olla riittämättömiä, tehottomia ja epäkunnoittavia.

HOITOSUOSITUKSEN TAVOITE

Hoitosuosituksen tavoitteena on kohdistaa huomio ikääntyneiden hoidossa esiintyvään kaltoinkohteluun. Suosituksen taustalla olevan järjestelmällisen katsauksen tutkimuskysymykset olivat:

1. Millaiset keinot ovat tehokkaimpia tunnistettaessa ja arvioitaessa ikääntyneiden pahoinpitelyä ja kaltoinkohtelua?
2. Millaisilla keinoilla voidaan tehokkaimmin vastata ikääntyneiden pahoinpitelyyn ja kaltoinkohteluun?
3. Millaista koulutusta sairaanhoitajat ja muut terveydenhuollon toimijat tarvitsevat ikääntyneiden pahoinpitelyn ja kaltoinkohtelun tunnistamiseksi?
4. Millaisia kaltoinkohtelua ehkäiseviä ja terveyttä edistäviä strategioita suositellaan ikääntyneiden hoitoon?

Näyttövinkki on hyvälaatuisten järjestelmällisten katsausten ja hoitosuositusten tiivistelmä.

Sen tarkoituksena on levittää kansalaisille ja sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisille näyttöön perustuvaa tietoa.

5. Millaisia organisaatitason toimenpideohjelmia ja järjestelmätason tukimenetelmiä tarvitaan, jotta voidaan tehokkaasti ehkäistä ja kohdentaa huomio erilaisissa palvelu- ja hoitoyksiköissä elävien ikääntyneiden pahoinpitelyyn ja kaltoinkohteluun?

AINEISTO JA MENETELMÄT

Hoitosuositus perustuu järjestelmälliseen katsaukseen, jota on täydennetty taustakirjallisuudella, muilla näyttöön perustuvilla suosituksilla, asiantuntijapaneelin näkemyksillä sekä tietokantojen ulkopuolisella kirjallisuudella (ns. harmaa kirjallisuus). Suosituksessa käytetään näytön asteen luokittelua, joka poikkeaa suomalaisesta luokittelusta (kuvattu alkuperäisessä suosituksessa s. 11). Useimmat suosituslauseet perustuvat laadullisiin tutkimuksiin, asiantuntijalausuntoihin ja raportteihin sekä arvostettujen tahojen kliiniseen kokemukseen (näytön aste IV ja V hoitosuosituksessa käytetyllä asteikolla). Taustalla on tieto siitä, että 1) ilmiötä ei voida tutkia kokeellisilla tutkimusasetelmilla ja 2) suurin osa aihealueeseen liittyvästä kirjallisuudesta on ei-kokeellista.

Hoitosuositus keskittyy kaltoinkohtelun päämuotoihin, joita ovat fyysinen ja emotionaalinen/psykologinen hyväksikäyttö, seksuaalinen ja taloudellinen hyväksikäyttö sekä laiminlyönti. Hoitosuositus sisältää myös koulutukseen, politiikkaan, organisaatioihin ja järjestelmään liittyviä suosituksia, jotka kohdentuvat asukkaiden välisen aggressiivisen käyttäytymisen ehkäisyyn. Laajaa lähestymistapaa perustellaan sillä, että ikääntyneille tarkoitettujen hoitopaikkojen tulee tarjota turvallinen ja laadukas hoito kaikille asukkailleen. Luottamuksellisen suhteen merkityksen korostaminen on avaintekijä useissa väkivallan ja laiminlyönnin määritelmässä. Siten myös ikääntyvän tulee voida luottaa hoitopaikkansa luottamuksellisuuteen.

Lisää tietoa suosituksen laatimisesta ja taustalla olevan järjestelmällisen katsauksen prosessista löytyy alkuperäisen hoitosuosituksen liitteistä (Liite B).

SUOSITUKSET SOSIAALI- JA TERVEYDENHUOLTOON

Suositukset kohdentuvat käytännön toimintaan, henkilöstön osaamisen varmistamiseen sekä hallinnolliseen päätöksentekoon. Tähän näyttövinkkiin suosituksista on käännetty vain suomalaisen terveydenhuoltojärjestelmään soveltuvat suosituslauseet.

Käytännön toimintaa koskevat suositukset

1. Kaltoinkohtelun arviointi

- Huomioi keskustelun hoidollinen luonne, kun keskustele kaltoinkohtelusta ikääntyneen ja hänen perheensä kanssa.
- Varmista yksityisyyteen ja luottamuksellisuuteen liittyvät näkökohdat kaltoinkohtelusta keskustellessasi, ellei lainsäädäntö edellytä tietojen luovutusta.
- Tarkkaile ja arvioi mahdollisia kaltoinkohtelun riskitekijöitä ja niitä osoittavia merkkejä, kun epäilet ikääntyneen kaltoinkohtelua.
- Tee yksityiskohtainen arviointi epäilyistä tai väitetyistä kaltoinkohtelusta yhteistyössä ikääntyneen, hänen perheensä ja monialaisen tiimin kanssa.
- Tunnista ikääntyneen oikeudet, tarpeet ja mieltymykset suhteessa hänen elämäntyyliinsä ja hoitopäätöksiin ennen tuen ja mahdollisten interventioden määrittelyä.

2. Toimenpiteiden suunnittelu

- Varmista, että sinulla on kattavasti tietoa toimiaksesi epäilyssä tai väitetyssä kaltoinkohtelutilanteessa asianmukaisilla, lain, organisaation toimintatapojen ja ohjeiden sekä ammatillisten periaatteiden mukaisesti.
- Laadi yksilöllinen hoitosuunnitelma yhdessä ikääntyneen, hänen perheensä ja monialaisen tiimin kanssa mahdollisten riskitekijöiden tunnistamiseksi.

3. Hoitosuunnitelman käyttöönotto

- Noudata epäilyssä tai väitetyssä kaltoinkohtelutilanteessa lain vaatimuksia sekä organisaation toimintatapoja ja ohjeita.
- Noudata yksilöllistä hoitosuunnitelmaa, joka sisältää useita eri strategioita ehkäistä ja tunnistaa kaltoinkohtelua, kuten
 - koulutusta ja tukea ikääntyneelle ja hänen perheenjäsenilleen
 - interventioita ja tukea kaltoinkohteluun osallistuneille
 - resurssien tarjoamista tilanteen hoitamiseksi, tarvittaessa lähetteen tarjoaminen jatkohoitoon
 - tarvittaessa turvallisuussuunnitelman laatiminen

4. Arviointi

- Arvioi ja päivitä hoitosuunnitelmaa yhdessä ikääntyneen, hänen perheensä ja monialaisen tiimin kanssa. Tunnista, että kaltoinkohtelun ratkaiseminen ole aina yksinkertaista, vaan vaatii useita interventioita.

Henkilöstön osaamisen varmistamista koskevat suositukset

5. Koulutus

- Ikääntyneitä hoitavien ammattilaisten tulee osallistua koulutukseen, joka sisältää tietoa
 - ikään perustuvasta syrjinnästä
 - ikääntyneiden oikeuksista
 - erilaisista ikääntyneiden kaltoinkohtelun muodoista, esiintyvyydestä ja merkeistä
 - kaltoinkohtelun mahdollisuutta lisäävistä tekijöistä
 - rooleista ja velvollisuuksista vastata kaltoinkohteluun tai raportoida kaltoinkohtelusta.
- Ikääntyneitä hoitavilla (sairaanhoitajat, ohjaajat) tulee olla mahdollisuus osallistua säännöllisesti koulutukseen, joka kattaa
 - kaltoinkohteluun liittyvät tekijät
 - kaltoinkohtelun arviointi ja siihen reagointi, roolit ja velvollisuudet
 - positiiviset lähestymistavat työskennellessä ikääntyneiden kanssa
 - vaikuttavat menetelmät toimia haasteellisesti käyttäytyvän ikääntyneen kanssa
 - turvallista ja terveyttä edistävien työympäristöjen luominen.
- Tämä suositus tulee sisällyttää terveydenhuollon ammattilaisten opetussuunnitelmiin.
- Jotta terveydenhuollon ammattilaiset voivat vahvistaa osaamistaan ehkäistä, tunnistaa ja hoitaa ikääntyneiden kaltoinkohtelua, tulee koulutusohjelmat suunnitella siten, että ne
 - kohdistuvat ammattilaisten tietoihin, taitoihin ja asenteisiin
 - sisältävät moniulotteisia, interaktiivisia ja osallistavia strategioita
 - edistävät moniammatillista lähestymistapaa.

Toimenpideohjelmia, organisaatio- ja järjestelmätason toimintaa koskevat suositukset

6. Toimenpideohjelmat, organisaatio ja systeemi

- Organisaatioihin (ikäntyneiden hoitopaikat) tulee perustaa ja niiden tulee tukea tiimejä, jotka kohdentavat huomion ikääntyneiden kaltoinkohteluun ja sen ehkäisyyn.
- Organisaatioiden (ikäntyneiden hoitopaikat) tulee luoda toimenpideohjelmia, toimintatapoja ja tukimuotoja, joiden avulla varmistetaan, että terveydenhuollon ammattilaiset tiedostavat, reagoivat ja raportoivat ikääntyneen kaltoinkohtelusta asianmukaisesti.
- Organisaatioiden tulee yhdistää erilaisia keinoja, joiden avulla ehkäistään ikääntyneiden kaltoinkohtelua, kuten
- Organisaatioiden, joiden tehtäviin kuuluu terveyshaittojen ehkäisy ja terveyden edistäminen (kuten esimerkiksi perusterveydenhuollon organisaatiot), tulee johtaa aloitteiden laatimista kaltoinkohtelun ehkäisemiseksi.

- Organisaatioiden tulee tunnistaa ja poistaa esteitä, joita ikääntyneet ja heidän perheensä voivat kokea hankkiessaan kaltoinkohteluun liittyvää tietoa ja palveluja.
- Kansallisella tasolla tulee kohdentaa voimavaroja ikääntyneiden kaltoinkohtelun tehokkaaseen ehkäisyyn.
- Terveystieteiden ammattilaisten sekä keskeisten sidosryhmien, (esim. potilasjärjestöt, terveydenhuollon organisaatiot ja tukiryhmät) tulee edistää organisaatio- ja järjestelmätason muutoksia, joiden avulla voidaan tehokkaasti ehkäistä ja kohdentaa huomio ikääntyneiden kaltoinkohteluun.

Alkuperäinen julkaisu:

Registered Nurses' Association of Ontario. (2014). Preventing and Addressing Abuse and Neglect of Older Adults: Person-Centred, Collaborative, System-Wide Approaches. Toronto, ON: Registered Nurses' Association of Ontario. Saatavilla:

<http://rnao.ca/bpg/guidelines/abuse-and-neglect-older-adults>

TIIVISTELMÄN TEKIJÄT

Tutkija Anne Korhonen, TtT, Hoitotyön tutkimussäätiö, anne.korhonen@hotus.fi

Tutkija Teija Korhonen, TtT, Hoitotyön tutkimussäätiö, teija.korhonen@hotus.fi

Tutkimusjohtaja Arja Holopainen, TtT, Hoitotyön tutkimussäätiö, arja.holopainen@hotus.fi

KÄYTTÖKELPOISUUS SUOMESSA JA LISÄTIETOJA

Tämä näyttövinkki perustuu RNAO:n vuonna 2014 julkaisemaan hoitosuositukseen ”*Preventing and addressing abuse and neglect of older adults: person-centered, collaborative, system-wide approaches*”. Alkuperäisessä hoitosuosituksessa käytetään käsitteitä väkivalta (abuse) ja laiminlyönti (neglect). Tässä näyttövinkissä käsitteet on yhdistetty kaltoinkohtelun käsitteeseen. Järjestelmälliseen katsaukseen ja sitä täydentävään lähdeaineistoon perustuva hoitosuositus soveltuu käytettäväksi suomalaisessa sosiaali- ja terveydenhuollossa, kun pyritään tunnistamaan ja ehkäisemään ikääntyneiden kaltoinkohtelua sekä arvioimaan niihin liittyviä interventioita.

Hoitosuosituksen käyttöönottoa voidaan suositella sen laadun (arvioitu korkeatasoiseksi AGREE II kriteereillä) ja kattavuuden perusteella: Siinä annetaan suosituksia sosiaali- ja terveydenhuollon käytäntöön, henkilöstön osaamisen varmistamiseen sekä hallinnolliseen päätöksentekoon organisaatiotason toimista. Lisäksi hoitosuositus sisältää kaltoinkohtelun tunnistamisen kannalta informatiivisia taulukoita ja liitteitä. Niihin on koottu tietoa riskitekijöistä, jotka saattavat lisätä ikääntyneen ihmisen haavoittuvuutta, kaltoinkohtelun arvioimisessa käytettäviä menetelmiä sekä kaltoinkohteluun liittyvien interventioiden arviointia.